

Εισαγωγή

Σε ένα πολυσυζητημένο σημείο του εναρκτήριου λόγου του, ο πρόεδρος Κένεντι είπε: «Μη ρωτάτε τι μπορεί να κάνει η χώρα σας για εσάς, να ρωτάτε τι μπορείτε να κάνετε εσείς για τη χώρα σας». Είναι εντυπωσιακό σημάδι της ιδιοσυγκρασίας της εποχής μας ότι η αντιπαράθεση σχετικά με αυτή τη φράση επικεντρώθηκε στην προέλευσή της, όχι στο περιεχόμενό της. Ούτε το πρώτο ούτε το δεύτερο μισό της φράσης εκφράζει μια σχέση ανάμεσα στον πολίτη και στην κυβέρνηση που να είναι ανταξία των ιδανικών που έχουν οι ελεύθεροι άνθρωποι σε μια ελεύθερη κοινωνία. Το πατερναλιστικό «τι μπορεί να κάνει η χώρα σας για εσάς» υποδηλώνει ότι η κυβέρνηση είναι ο προστάτης και ο πολίτης ο κηδεμονευόμενος, μια άποψη που αντίκειται στην πίστη του ελεύθερου ανθρώπου στη δική του ευθύνη για το δικό του πεπρωμένο. Το οργανικό «τι μπορείτε να κάνεις εσείς για τη χώρα σας» υποδηλώνει ότι η κυβέρνηση είναι ο κύριος ή η θεότητα και ο πολίτης ο λειτουργός ή ο λάτρης. Για τον ελεύθερο άνθρωπο, η χώρα είναι το σύνολο των ατόμων που την απαρτίζουν, όχι κάτι πάνω από αυτά. Ο ελεύθερος άνθρωπος είναι υπερήφανος για μια κοινή κληρονομιά και τηρεί τις κοινές παραδόσεις. Θεωρεί όμως την κυβέρνηση ένα μέσο, ένα εργαλείο, όχι χορηγό ευνοιών και δώρων ούτε κύριο ή θεό που πρέπει να λατρεύει και να υπηρετεί τυφλά. Δεν αναγνωρίζει κανέναν

εθνικό στόχο αν δεν είναι προϊόν συναινετικού συγκερασμού των στόχων που υπηρετούν οι πολίτες ξεχωριστά. Δεν αναγνωρίζει καμία εθνική επιδίωξη αν δεν είναι προϊόν συναινετικού συγκερασμού των επιδιώξεων για τις οποίες πασχίζουν οι πολίτες ξεχωριστά.

Ο ελεύθερος άνθρωπος δεν θα ρωτήσει ούτε τι μπορεί να κάνει η χώρα του γι' αυτόν ούτε τι μπορεί να κάνει αυτός για τη χώρα του. Θα ρωτήσει, αντίθετα: «Τι μπορούμε να κάνουμε εγώ και οι συμπατριώτες μου μέσω της κυβέρνησης» ώστε να μας βοηθήσει να ελαφρύνουμε τα βάρη των ατομικών μας ευθυνών, να πετύχουμε τους ξεχωριστούς μας στόχους και τις ξεχωριστές μας επιδιώξεις και, προπάντων, να προστατεύσουμε την ελευθερία μας; Και θα συνοδεύσει αυτό το ερώτημα με ένα άλλο: Πώς μπορούμε να εμποδίσουμε την κυβέρνηση που δημιουργούμε από το να μετατραπεί σε έναν Φρανκενστάιν που θα καταστρέψει την ίδια αυτή ελευθερία για την προστασία της οποίας την εγκαθιδρύσαμε; Η ελευθερία είναι φυτό σπάνιο κι ευπαθές. Η λογική μάς λέει, και η ιστορία το επιβεβαιώνει, ότι η μεγάλη απειλή για την ελευθερία είναι η συγκέντρωση εξουσίας. Η κυβέρνηση είναι αναγκαία για την προστασία της ελευθερίας μας, είναι ένα εργαλείο μέσω του οποίου μπορούμε να ασκούμε την ελευθερία μας: ωστόσο, η συγκέντρωση της εξουσίας στα χέρια των πολιτικών είναι επίσης και απειλή για την ελευθερία. Ακόμα κι αν οι άνθρωποι που κατέχουν αυτή την εξουσία έχουν στην αρχή καλές προθέσεις, και ακόμα κι αν δεν διαφθαρούν από την εξουσία που ασκούν, η εξουσία θα προσελκύει και ταυτόχρονα θα διαπλάθει ανθρώπους με διαφορετικό χαρακτήρα.

Πώς μπορούμε να επωφεληθούμε από την υπόσχεση της κυβέρνησης αποφεύγοντας συγχρόνως την απειλή για την ελευθερία; Δύο γενικές αρχές που ενσαρκώνονται στο Σύνταγμά μας δίνουν μια απάντηση που έχει προστατεύσει την ελευθερία μας μέχρι σήμερα, αν και έχουν παραβιαστεί επανειλημμένα στην πράξη την ώρα που διακηρύσσονται ως ηθικές προσαγές.

Πρώτον, η εμπέλεια της κυβέρνησης πρέπει να είναι περιορισμένη. Η

βασική της λειτουργία πρέπει να είναι να προστατεύει την ελευθερία μας τόσο από τους εξωτερικούς εχθρούς όσο και από τους συμπολίτες μας: να περιφρουρεί το νόμο και την τάξη, να επιβάλλει την ισχύ των ιδιωτικών συμφωνιών, να ενθαρρύνει τις ανταγωνιστικές αγορές. Πέρα από αυτή τη βασική της λειτουργία, η κυβέρνηση μπορεί να μας επιτρέπει ενίοτε να υλοποιούμε από κοινού ό,τι θα βρίσκαμε δυσκολότερο ή ακριβότερο να υλοποιήσουμε χωριστά. Εντούτοις, κάθε τέτοια χρήση της κυβέρνησης εγκυμονεί κινδύνους. Δεν πρέπει και δεν μπορούμε να αποφύγουμε να χρησιμοποιούμε την κυβέρνηση με αυτό τον τρόπο. Θα πρέπει όμως πριν το κάνουμε να εξασφαλίζουμε ότι τα πλεονεκτήματα είναι σαφή και ισχυρά. Βασιζόμενοι πρωτίστως στην οικειοθελή συνεργασία και την ιδιωτική επιχειρηματικότητα, τόσο στις οικονομικές δραστηριότητες όσο και στις άλλες, μπορούμε να διασφαλίσουμε ότι ο ιδιωτικός τομέας θα ελέγχει τις εξουσίες του κυβερνητικού τομέα και θα λειτουργεί ως αποτελεσματική δικλείδα προστασίας της ελευθερίας του λόγου, του θρησκευματος και της σκέψης.

Η δεύτερη γενική αρχή είναι ότι η κυβερνητική εξουσία πρέπει να είναι αποκεντρωμένη. Αν πρόκειται η κυβέρνηση να ασκεί εξουσία, καλύτερα να το κάνει στην κομητεία παρά στην πολιτεία, και καλύτερα στην πολιτεία παρά στην Ουάσινγκτον. Αν δεν μου αρέσει αυτό που κάνει η τοπική μου κοινότητα στην αποχέτευση, στην πολεοδομία ή στα σχολεία, μπορώ να μετακομίσω σε μια άλλη τοπική κοινότητα, και μολονότι λίγοι θα κάνουν ενδεχομένως αυτό το βήμα, η δυνατότητα και μόνο δρα ελεγκτικά. Αν δεν μου αρέσει αυτό που κάνει η πολιτεία μου, μπορώ να μετακομίσω σε μια άλλη. Αν δεν μου αρέσει όμως αυτό που επιβάλλει η Ουάσινγκτον, έχω λίγες εναλλακτικές επιλογές σε αυτό τον κόσμο των φανατικών εθνών.

Η ίδια η δυσκολία αποφυγής των θεσπισμάτων της ομοσπονδιακής κυβέρνησης αποτελεί βεβαίως το μεγάλο θέλημα του συγκεντρωτισμού για πολλούς από τους οπαδούς του. Θα τους επιτρέπει πιο αποτελεσματικά, όπως πιστεύουν, να νομοθετήσουν προγράμματα τα οποία, κατά την

άποψή τους, είναι προς το συμφέρον του κοινού, είτε πρόκειται για την αναδιανομή εισοδήματος από τους πλούσιους στους φτωχούς είτε για τη μεταφορά κονδυλίων από τον ιδιωτικό στον κυβερνητικό τομέα. Με μια έννοια, έχουν δίκιο. Το νόμισμα αυτό όμως έχει δύο όψεις. Η δύναμη να κάνεις καλό είναι επίσης η δύναμη να κάνεις κακό· αυτοί που ελέγχουν την εξουσία σήμερα ίσως να μην την ελέγχουν αύριο· και, το σημαντικότερο, αυτό που ο ένας το θεωρεί καλό, ο άλλος μπορεί να το θεωρεί κακό. Η μεγάλη τραγωδία της τάσης προς τον συγκεντρωτισμό, όπως και της τάσης προς την επέκταση της εμβέλειας της κυβέρνησης εν γένει, είναι ότι υποστηρίζεται από ανθρώπους με καλές προθέσεις, που θα είναι οι πρώτοι που θα μετανιώσουν για τις συνέπειές της.

Η προστασία της ελευθερίας είναι ένας λόγος για τον περιορισμό και την αποκέντρωση της κυβερνητικής εξουσίας. Υπάρχει όμως κι ένας άλλος λόγος, εποικοδομητικός. Τα μεγάλα επιτεύγματα του πολιτισμού στην αρχιτεκτονική ή τη ζωγραφική, στην επιστήμη ή τη λογοτεχνία, στη βιομηχανία ή τη γεωργία δεν προήλθαν ποτέ από κάποια συγκεντρωτική κυβέρνηση. Ο Κολόμβος δεν ξεκίνησε να ανακαλύψει έναν νέο δρόμο προς την Κίνα υπακούοντας σε κάποια οδηγία μιας κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, μολονότι χρηματοδοτήθηκε εν μέρει από έναν απόλυτο μονάρχη. Ο Νεύτων και ο Λάιμπνιτς, ο Αϊνστάιν και ο Μπορ, ο Σαίξπηρ, ο Μίλτον και ο Πάστερνακ, ο Γουίτνι, ο ΜακΚόρμικ, ο Έντισον και ο Φορντ, η Τζέιν Άνταμς, η Φλόρενς Νάιτινγκέιλ και ο Αλβέρτος Σβάιτσερ – κανένας τους δεν άνοιξε νέους ορίζοντες στην ανθρώπινη γνώση και κατανόηση, στη λογοτεχνία, στις τεχνικές δυνατότητες ή στην ανακούφιση του ανθρώπινου πόνου επειδή υπάκουε σε κυβερνητικές ντιρεκτίβες. Τα επιτεύγματά τους ήταν προϊόν ατομικής ιδιοφυΐας, εδραίων μειοψηφικών απόψεων, μιας κοινωνικής ατμόσφαιρας που επέτρεπε την ποικιλομορφία και τη διαφορετικότητα.

Η κυβέρνηση δεν μπορεί ποτέ να αναπαραγάγει την ποικιλομορφία και τη διαφορετικότητα της ατομικής δράσης. Σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή

μή, επιβάλλοντας ομοιόμορφα πρότυπα στέγασης, διατροφής, ένδυσης, η κυβέρνηση θα μπορούσε αναμφίβολα να βελτιώσει το επίπεδο ζωής πολλών ατόμων· επιβάλλοντας ομοιόμορφα πρότυπα στην εκπαίδευση, την οδοποιία ή την υγιεινή, η κεντρική κυβέρνηση θα μπορούσε αναμφίβολα να βελτιώσει το επίπεδο απόδοσης σε πολλές τοπικές περιοχές, ίσως μάλιστα και κατά μέσο όρο σε όλες τις κοινότητες. Στην πορεία, όμως, η κυβέρνηση θα αντικαθιστούσε την πρόοδο με στασιμότητα, θα υποκαθιστούσε με ομοιόμορφη μετριότητα την ποικιλομορφία που απαιτείται γι' αυτό τον πειραματισμό με τον οποίο οι νωθροί του αύριο θα μπορούν να ξεπερνούν τον μέσο όρο του σήμερα.

Το βιβλίο αυτό συζητά κάποια από τα παραπάνω μεγάλα ζητήματα. Το μείζον θέμα του είναι ο ρόλος του ανταγωνιστικού καπιταλισμού –της οργάνωσης του κύριου όγκου της οικονομικής δραστηριότητας μέσω της ιδιωτικής επιχείρησης σε συνθήκες ελεύθερης αγοράς– ως συστήματος οικονομικής ελευθερίας και ως αναγκαίας συνθήκης για την πολιτική ελευθερία. Το έλασσον θέμα του είναι ο ρόλος που θα έπρεπε να διαδραματίζει η κυβέρνηση σε μια κοινωνία αφιερωμένη στην ελευθερία και βασιζόμενη κυρίως στην αγορά για την οργάνωση της οικονομικής δραστηριότητας.

Τα πρώτα δύο κεφάλαια ασχολούνται με τα ζητήματα αυτά σε αφηρημένο επίπεδο, από την άποψη των αρχών, μάλλον, παρά της συγκεκριμένης εφαρμογής τους. Τα επόμενα κεφάλαια εφαρμόζουν αυτές τις αρχές σε ένα πλήθος επιμέρους προβλημάτων.

Θεωρητικά, μια αφηρημένη πρόταση μπορεί να είναι πλήρης και εξαντλητική, αν και το ιδεώδες αυτό ασφαλώς απέχει πολύ από το να πραγματοποιείται στα δύο κεφάλαια που ακολουθούν. Η εφαρμογή, όμως, των αρχών δεν μπορεί να είναι εξαντλητική ούτε καν θεωρητικά. Κάθε μέρα φέρνει νέα προβλήματα και νέες περιστάσεις. Γι' αυτό ο ρόλος του κράτους δεν μπορεί να καθοριστεί άπαξ διά παντός με όρους συγκεκριμένων

λειτουργιών. Γι' αυτό επίσης χρειάζεται από καιρού εις καιρόν να επανεξετάζουμε την αντιστοιχία αρχών που ελπίζουμε ότι είναι αναλλοίωτες με τα καθημερινά προβλήματα. Έπεται αναπόφευκτα από αυτό ότι χρειάζεται ένας επανέλεγχος των αρχών και μια όξυνση του τρόπου με τον οποίο τις κατανοούμε.

Είναι εξαιρετικά βολικό να έχουμε μια «ταμπέλα» για την πολιτική και οικονομική αντίληψη που αναπτύσσεται σε αυτό το βιβλίο. Η δικαιωματική και ορθή «ταμπέλα» είναι «φιλελευθερισμός». Δυστυχώς, «ως υπέρτατο, καίτοι απρόθετο, κομπλιμέντο, οι εχθροί του συστήματος της ιδιωτικής επιχείρησης θεώρησαν σάφρον να ιδιοποιηθούν το όνομά του»,² με αποτέλεσμα ο φιλελευθερισμός στις Ηνωμένες Πολιτείες να έχει καταλήξει να έχει ένα νόημα πολύ διαφορετικό από αυτό που είχε τον 19^ο αιώνα ή που έχει ακόμη σήμερα σε μεγάλο κομμάτι της ηπειρωτικής Ευρώπης.

Όπως αναπτύχθηκε στα τέλη του 18^{ου} και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, το πνευματικό κίνημα που πήρε το όνομα του φιλελευθερισμού έδινε έμφαση στην ελευθερία ως έσχατο στόχο και στο άτομο ως έσχατη οντότητα της κοινωνίας. Υποστήριζε το *laissez faire* στο εσωτερικό ως μέσο για τη μείωση του ρόλου του κράτους στις οικονομικές υποθέσεις και επομένως και για την ενίσχυση του ρόλου του ατόμου· υποστήριζε το ελεύθερο εμπόριο στο εξωτερικό ως μέσο για την ένωση των εθνών του κόσμου ειρηνικά και δημοκρατικά. Στην πολιτική, υποστήριζε την ανάπτυξη της αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης και των κοινοβουλευτικών θεσμών, τη μείωση των αυθαίρετων εξουσιών του κράτους και την προστασία των αστικών ελευθεριών των ατόμων.

Από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, και ιδίως μετά το 1930 στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο όρος «φιλελευθερισμός» συνδέθηκε σταδιακά με την εμφιατική δείξη προς μια πολύ διαφορετική κατεύθυνση, κι αυτό ιδιαίτερα στην

---

² Joseph Schumpeter, *History of Economic Analysis* (Νέα Υόρκη: Oxford University Press, 1954), σ. 394.

οικονομική πολιτική. Κατέληξε να συνδεθεί με μια προθυμία να στηρίζεται κανείς πρωτίστως στο κράτος κι όχι στους οικειοθελείς ιδιωτικούς διακανονισμούς, προκειμένου να επιτευχθούν στόχοι που θεωρούνται επιθυμητοί. Συνθήματα της μόδας έγιναν η πρόνοια και η ισότητα, όχι η ελευθερία. Ο φιλελεύθερος του 19^{ου} αιώνα θεωρούσε την επέκταση της ελευθερίας τον πιο αποτελεσματικό τρόπο για την προώθηση της πρόνοιας και της ισότητας· ο φιλελεύθερος του 20^{ου} αιώνα θεωρεί την πρόνοια και την ισότητα είτε προαπαιτούμενα είτε εναλλακτικές της ελευθερίας. Στο όνομα της πρόνοιας και της ισότητας, ο φιλελεύθερος του 20^{ου} αιώνα έχει καταλήξει να υποστηρίζει την αναβίωση εκείνων ακριβώς των πολιτικών κρατικού παρεμβατισμού και πατερναλισμού τις οποίες αντιμαχόταν ο κλασικός φιλελευθερισμός. Ενώ γυρίζει το ρολόι στο μερκαντιλισμό του 17^{ου} αιώνα, αρέσκεται να επικρίνει τους αληθινούς φιλελεύθερους ως αντιδραστικούς!

Η αλλαγή στο νόημα του όρου «φιλελευθερισμός» είναι πιο εντυπωσιακή στον τομέα της οικονομίας παρά στην πολιτική. Ο φιλελεύθερος του 20^{ου} αιώνα, όπως κι εκείνος του 19^{ου} αιώνα, είναι υπέρμαχος των κοινοβουλευτικών θεσμών, της αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης, των αστικών δικαιωμάτων κ.ο.κ. Ωστόσο, ακόμα και στον τομέα της πολιτικής υπάρχει μια αξιοσημείωτη διαφορά. Όντας ζηλωτής της ελευθερίας, και αντιμετωπίζοντας επομένως με φόβο τη συγκεντρωτική εξουσία είτε σε κυβερνητικά είτε σε ιδιωτικά χέρια, ο φιλελεύθερος του 19^{ου} αιώνα ήταν υπέρμαχος της πολιτικής αποκέντρωσης. Όντας στρατευμένος στη δράση και πεισμένος για τα οφέλη της εξουσίας όσο αυτή βρίσκεται στα χέρια μιας κυβέρνησης που υποτίθεται ότι ελέγχεται από το εκλογικό σώμα, ο φιλελεύθερος του 20^{ου} αιώνα είναι υπέρμαχος της συγκεντρωτικής κυβέρνησης. Σχετικά με το πού πρέπει να βρίσκεται η εξουσία, θα λύσει κάθε αμφιβολία υποστηρίζοντας την πολιτεία έναντι της πόλης, την ομοσπονδιακή κυβέρνηση έναντι της πολιτείας και μια παγκόσμια οργάνωση έναντι μιας εθνικής κυβέρνησης.

Λόγω της παραφθοράς του όρου «φιλελευθερισμός», οι απόψεις που άλλοτε αναπτύσσονταν στα πλαίσιά του τώρα αποκαλούνται συχνά συντηρητικές. Η εναλλακτική αυτή όμως δεν είναι ικανοποιητική. Ο φιλελεύθερος του 19^{ου} αιώνα ήταν ριζοσπάστης, τόσο με την ετυμολογική έννοια, αυτού που φτάνει στη ρίζα ενός πράγματος, όσο και με την πολιτική έννοια, αυτού που είναι υπέρμαχος των σημαντικών αλλαγών στους κοινωνικούς θεσμούς. Έτσι πρέπει να είναι και ο σύγχρονος κληρονόμος του. Δεν θέλουμε να διατηρήσουμε τις κρατικές παρεμβάσεις που τόσο πολύ έχουν παρακλώσει την ελευθερία μας, μολονότι βέβαια θέλουμε να διατηρήσουμε εκείνες τις κρατικές παρεμβάσεις που την έχουν προαγάγει. Επιπλέον, στην πράξη, ο όρος «συντηρητισμός» έχει καταλήξει να καλύπτει μια τόσο ευρεία γκάμα απόψεων, και απόψεων εντελώς ασύμβατων μεταξύ τους, ώστε είναι σίγουρο ότι θα γίνουμε μάρτυρες της εμφάνισης διάφορων σύνθετων χαρακτηρισμών, όπως «ελευθεριακός-συντηρητικός» και «αριστοκρατικός-συντηρητικός».

Εν μέρει επειδή δεν θέλω να εκχωρήσω τον όρο στους υπέρμαχους μέτρων που θα κατέστρεφαν την ελευθερία και εν μέρει επειδή δεν μπορώ να βρω καλύτερη εναλλακτική, θα λύσω τις παραπάνω δυσκολίες χρησιμοποιώντας τη λέξη «φιλελευθερισμός» με την αρχική της έννοια: των θεωριών που αρμόζουν σε έναν ελεύθερο άνθρωπο.

Κεφάλαιο 1

Η σχέση μεταξύ οικονομικής και πολιτικής ελευθερίας

Αποτελεί κοινή πεποίθηση ότι η πολιτική και η οικονομία είναι ξεχωριστοί τομείς και εν πολλοίς δεν συνδέονται μεταξύ τους· ότι η ατομική ελευθερία είναι πολιτικό πρόβλημα και η υλική ευημερία οικονομικό πρόβλημα· και ότι οποιοδήποτε είδος πολιτικής οργάνωσης μπορεί να συνδυαστεί με οποιοδήποτε είδος οικονομικής οργάνωσης. Η κύρια σύγχρονη εκδήλωση αυτής της ιδέας είναι η υπεράσπιση του «δημοκρατικού σοσιαλισμού» από πολλούς οι οποίοι καταδικάζουν απερίφραστα τους περιορισμούς στην ατομική ελευθερία που επιβάλλονται από τον «ολοκληρωτικό σοσιαλισμό» στη Ρωσία, και που είναι πεπεισμένοι ότι είναι δυνατόν μια χώρα να υιοθετεί τα βασικά γνωρίσματα της ρωσικής οικονομικής οργάνωσης και ωστόσο να διασφαλίζει την ατομική ελευθερία μέσω της πολιτικής οργάνωσης. Η θέση αυτού του κεφαλαίου είναι ότι μια τέτοια άποψη είναι απατηλή, ότι υπάρχει εγγενής σύνδεση οικονομίας και πολιτικής, ότι μόνο ορισμένοι συνδυασμοί πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης είναι εφικτοί και ότι, πιο συγκεκριμένα, μια κοινωνία που είναι σοσιαλιστική δεν μπορεί να είναι και δημοκρατική, δεν μπορεί δηλαδή να εγγυάται την ατομική ελευθερία.

Η οικονομική οργάνωση παίζει έναν διπλό ρόλο στην προαγωγή μιας ελεύθερης κοινωνίας. Αφενός, η ελευθερία στην οικονομική οργάνωση

είναι από μόνη της μια συνιστώσα της ελευθερίας με την ευρεία έννοια, με αποτέλεσμα η οικονομική ελευθερία να είναι σκοπός καθ'αυτόν. Αφετέρου, η οικονομική ελευθερία είναι επίσης απαραίτητο μέσο για την επίτευξη της πολιτικής ελευθερίας.

Ο πρώτος από αυτούς τους ρόλους της οικονομικής ελευθερίας χρειάζεται ειδική έμφαση επειδή οι διανοούμενοι, ιδίως, έχουν μια ισχυρή προκατάληψη να μη θεωρούν σημαντική αυτή την όψη της ελευθερίας. Τείνουν να εκφράζουν την περιφρόνησή τους για ό,τι αντιμετωπίζουν ως υλικές όψεις της ζωής και να θεωρούν ότι η δική τους αναζήτηση υψηλότερων, υποτίθεται, αξιών βρίσκεται σε διαφορετικό επίπεδο και αξίζει ειδική προσοχή. Για τους περισσότερους πολίτες της χώρας, ωστόσο, αν όχι για τον διανοούμενο, η άμεση σπουδαιότητα της οικονομικής ελευθερίας είναι τουλάχιστον συγκρίσιμη σε σημασία με την έμμεση σπουδαιότητα της οικονομικής ελευθερίας ως μέσου για την πολιτική ελευθερία.

Ο πολίτης της Μεγάλης Βρετανίας, στον οποίο δεν επιτρεπόταν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο να κάνει διακοπές στις Ηνωμένες Πολιτείες λόγω του ελέγχου στο συνάλλαγμα, στερούσαν μια βασική ελευθερία, όπως και ο πολίτης των Ηνωμένων Πολιτειών, που δεν είχε τη δυνατότητα να κάνει διακοπές στη Ρωσία λόγω των πολιτικών του απόψεων. Ο ένας ήταν φαινομενικά ένας οικονομικός περιορισμός της ελευθερίας ενώ ο άλλος ένας πολιτικός περιορισμός, δεν υπάρχει όμως ουσιαστική διαφορά μεταξύ τους.

Ο πολίτης των Ηνωμένων Πολιτειών που αναγκάζεται από το νόμο να αφιερώνει ένα 10% περίπου του εισοδήματός του για την αγορά ενός ορισμένου είδους συνταξιοδοτικού συμβολαίου στερείται ένα ανάλογο μερίδιο της προσωπικής του ελευθερίας. Το πόσο έντονα μπορεί να βιώνεται αυτή η στέρηση αλλά και η συγγενεία της με τη στέρηση της θρησκευτικής ελευθερίας, την οποία όλοι θα θεωρούσαν μάλλον «αστική» ή «πολιτική», όχι «οικονομική», φάνηκε καθαρά από ένα συμβάν που αφορούσε μια ομάδα αγροτών της αίρεσης των Άμις. Για λόγους αρχής, η ομάδα

αυτή θεωρούσε τα υποχρεωτικά ομοσπονδιακά προγράμματα γήρατος παρεμπόδιση της προσωπικής ατομικής τους ελευθερίας και αρνιόταν να πληρώνει φόρους ή να δέχεται επιδόματα. Ως αποτέλεσμα, κάποια από τα ζώα τους πωλήθηκαν με δημοπρασία προκειμένου να ικανοποιηθούν οι απαιτήσεις για τις εισφορές κοινωνικής ασφάλισης. Είναι αλήθεια ότι ο αριθμός των πολιτών που θεωρούν την υποχρεωτική ασφάλιση γήρατος στέρηση της ελευθερίας τους μπορεί να είναι μικρός, αλλά ο θιασώτης της ελευθερίας ποτέ δεν μετρά κεφάλια.

Ένας πολίτης των Ηνωμένων Πολιτειών που σύμφωνα με τους νόμους διάφορων πολιτειών δεν είναι ελεύθερος να ακολουθήσει το επάγγελμα της επιλογής του αν δεν πάρει άδεια γι' αυτό, στερείται ομοίως ένα ουσιώδες μέρος της ελευθερίας του. Το ίδιο και ο άνθρωπος που θα ήθελε να συναλλαγή με έναν Ελβετό, ας πούμε, και να ανταλλάξει τα αγαθά του για ένα ρολόι, αλλά εμποδίζεται να το κάνει από κάποια δασμολογική ποσόστωση. Το ίδιο και ο Καλιφορνέζος που κλείστηκε στη φυλακή επειδή πουλούσε φάρμακα σε τιμή κάτω από την καθορισμένη από τον κατασκευαστή, υπό τους λεγόμενους νόμους περί «θμιπού εμπορίου». Το ίδιο επίσης κι ο αγρότης που δεν μπορεί να καλλιεργήσει τις ποσότητες σιταριού που θέλει και ούτω καθεξής. Ολοφάνερα, η οικονομική ελευθερία, ως τέτοια και από μόνη της, είναι εξαιρετικά σημαντικό τμήμα της συνολικής ελευθερίας.

Θεωρούμενη ως μέσο προς το σκοπό της πολιτικής ελευθερίας, η οικονομική οργάνωση είναι σημαντική εξαιτίας του αντίκτυπού της στη συγκέντρωση ή την αποκέντρωση της εξουσίας. Το είδος οικονομικής οργάνωσης που παρέχει άμεσα οικονομική ελευθερία, δηλαδή ο ανταγωνιστικός καπιταλισμός, προάγει επίσης την πολιτική ελευθερία επειδή διαχωρίζει την οικονομική εξουσία από την πολιτική και με αυτό τον τρόπο επιτρέπει στη μία να αντισταθμίζει την άλλη.

Τα ιστορικά στοιχεία είναι αναμφίλεκτα σε ό,τι αφορά τη σχέση ανάμεσα στην πολιτική ελευθερία και στην ελεύθερη αγορά. Δεν γνωρίζω κανέ-

να παράδειγμα, ποτέ και πουθενά, κοινωνίας με μεγάλο βαθμό πολιτικής ελευθερίας που να μη χρησιμοποιούσε επίσης κάτι παρεμφερές με μια ελεύθερη αγορά για να οργανώνει τον κύριο όγκο της οικονομικής δραστηριότητας.

Επειδή ζούμε σε μια εν πολλοίς ελεύθερη κοινωνία, τείνουμε να ξεχνάμε πόσο περιορισμένο είναι το χρονικό διάστημα και το τμήμα της υφηλίου για τα οποία υπήρξε ποτέ κάτι που να έμοιαζε με πολιτική ελευθερία: η συνήθης κατάσταση της ανθρωπότητας είναι η τυραννία, η δουλεία και η εξαθλίωση. Ο 19^{ος} αιώνας και ο πρώιμος 20^{ος} στον δυτικό κόσμο ξεχωρίζουν ως τρανταχτές εξαιρέσεις στη γενική τάση της ιστορικής εξέλιξης. Η πολιτική ελευθερία εν προκειμένω συμβάδισε φανερά με την ελεύθερη αγορά και την ανάπτυξη των καπιταλιστικών θεσμών. Το ίδιο ισχύει για την πολιτική ελευθερία κατά τη χρυσή εποχή της Ελλάδας και κατά την πρώτη περίοδο της ρωμαϊκής εποχής.

Η ιστορία δείχνει απλώς ότι ο καπιταλισμός είναι αναγκαία συνθήκη της πολιτικής ελευθερίας. Προφανώς δεν είναι και ικανή συνθήκη. Η φασιστική Ιταλία και η φασιστική Ισπανία, η Γερμανία σε διάφορες περιόδους τα τελευταία εβδομήντα χρόνια, η Ιαπωνία πριν από τους δύο παγκόσμιους πολέμους, η τσαρική Ρωσία τις δεκαετίες πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο είναι όλες τους κοινωνίες που δεν μπορούν με καμία έννοια να περιγραφούν ως πολιτικά ελεύθερες. Σε όλες τους, όμως, η ελεύθερη επιχείρηση ήταν η κυρίαρχη μορφή οικονομικής οργάνωσης. Επομένως, σαφώς και είναι δυνατόν να έχουμε μια οικονομική οργάνωση που να είναι κατά βάση καπιταλιστική και μια πολιτική οργάνωση χωρίς ελευθερία.

Ακόμα και σε εκείνες τις κοινωνίες, οι πολίτες είχαν αρκετά περισσότερη ελευθερία απ' ό,τι οι πολίτες ενός σύγχρονου ολοκληρωτικού κράτους όπως η Ρωσία ή η ναζιστική Γερμανία, όπου ο οικονομικός ολοκληρωτισμός συνδυάζεται με τον πολιτικό ολοκληρωτισμό. Ακόμα και στη Ρωσία υπό τους τσάρους, κάποιοι πολίτες μπορούσαν, υπό ορισμένες συνθήκες,

να αλλάξουν δουλειά χωρίς να πάρουν άδεια από τις πολιτικές αρχές, επειδή ο καπιταλισμός και η ύπαρξη ιδιωτικής περιουσίας παρείχαν ένα βαθμό ελέγχου της συγκεντρωτικής εξουσίας του κράτους.

Η σχέση μεταξύ πολιτικής και οικονομικής ελευθερίας είναι περίπλοκη και κατά κανέναν τρόπο μονοσήμαντη. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, ο Μπένθαμ και οι Φιλοσοφικοί Ριζοσπάστες έτειναν να θεωρούν την πολιτική ελευθερία μέσο για την οικονομική ελευθερία. Πίστευαν ότι οι μάζες εμποδίζονταν από τους περιορισμούς που τους επιβάλλονταν, και ότι αν η πολιτική μεταρρύθμιση έδινε στη μεγάλη μάζα των ανθρώπων εκλογικό δικαίωμα, αυτοί θα έκαναν ό,τι ήταν καλό γι' αυτούς, άρα θα ψήφιζαν υπέρ του *laissez faire*. Αναδρομικά, δεν μπορεί να πει κανείς ότι είχαν άδικο. Πολλές πολιτικές μεταρρυθμίσεις συνοδεύτηκαν από οικονομικές μεταρρυθμίσεις στην κατεύθυνση της ενίσχυσης του *laissez faire*. Μια τεράστια ενίσχυση της ευημερίας των μαζών ακολούθησε αυτή την αλλαγή στην οικονομική οργάνωση.

Ο θρίαμβος του μπενθαμικού φιλελευθερισμού στην Αγγλία του 19^{ου} αιώνα ακολουθήθηκε από μια αντίδραση, προς την κατεύθυνση της αύξησης του παρεμβατισμού της κυβέρνησης στις οικονομικές υποθέσεις. Αυτή η τάση προς τον κολεκτιβισμό επιταχύνθηκε πολύ, τόσο στην Αγγλία όσο και αλλού, από τους δύο παγκόσμιους πολέμους. Η πρόνοια, όχι η ελευθερία, έγινε η κυρίαρχη νότα στις δημοκρατικές χώρες. Αναγνωρίζοντας την έμμεση απειλή για τον ατομικισμό, οι πνευματικοί απόγονοι των Φιλοσοφικών Ριζοσπαστών —ο Ντάισι, ο Μίτζες, ο Χάγιεκ και ο Σίμονς, για να αναφέρουμε ενδεικτικά κάποιους— φοβήθηκαν ότι η συνεχιζόμενη κίνηση προς τον συγκεντρωτικό έλεγχο της οικονομικής δραστηριότητας θα αποδεικνυόταν ο *Δρόμος προς τη δουλεία*, όπως τιτλοφόρησε ο Χάγιεκ τη διεισδυτική του ανάλυση της διαδικασίας αυτής. Η έμφασή τους δόθηκε στην οικονομική ελευθερία ως μέσο προς την πολιτική ελευθερία.

Τα γεγονότα από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου και μετά δείχνουν όμως και μια άλλη σχέση μεταξύ οικονομικής και πολιτικής ελευ-

θερίας. Ο κολεκτιβιστικός οικονομικός σχεδιασμός έχει όντως παρακωλύσει την ατομική ελευθερία. Ωστόσο, σε κάποιες χώρες τουλάχιστον, το αποτέλεσμα δεν ήταν η καταπίεση της ελευθερίας αλλά η αντιστροφή της οικονομικής πολιτικής. Η Αγγλία είναι ξανά το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα. Το σημείο καμπής ίσως ήταν το νομοθέτημα για τον «έλεγχο της ασχολίας», το οποίο, παρά τις έντονες ανησυχίες, το Εργατικό Κόμμα θεώρησε αναγκαίο να επιβάλει προκειμένου να διεξαγάγει την οικονομική του πολιτική. Αν εφαρμοζόταν και τηρούνταν στην εντέλεια, ο νόμος θα σήμαινε συγκεντρωτικό καταμερισμό των ατόμων σε επαγγέλματα. Κάτι τέτοιο ερχόταν σε τόσο τρανταχτή αντίθεση με την προσωπική ελευθερία, ώστε ο νόμος εφαρμόστηκε σε ασήμαντο αριθμό περιπτώσεων και στη συνέχεια καταργήθηκε, έχοντας παραμείνει σε ισχύ για λίγο μόνο. Η κατάργησή του έδωσε ώθηση σε μια αποφασιστική στροφή στην οικονομική πολιτική, που σημαδεύτηκε από τη μειωμένη εξάρτηση από συγκεντρωτικά «σχέδια» και «προγράμματα», από την άρση πολλών ελεγκτικών ρυθμίσεων και από αυξημένη έμφαση στην ελεύθερη αγορά. Μια παρόμοια στροφή στην οικονομική πολιτική σημειώθηκε και στις περισσότερες άλλες δημοκρατικές χώρες.

Η προφανής εξήγηση αυτών των αλλαγών στην οικονομική πολιτική είναι η περιορισμένη επιτυχία του κεντρικού σχεδιασμού ή η κατάφωρη αποτυχία του να επιτύχει τους δηλωμένους στόχους. Ωστόσο, η αποτυχία αυτή πρέπει με τη σειρά της να αποδοθεί, μέχρι ενός σημείου τουλάχιστον, στα πολιτικά παρεπόμενα του κεντρικού σχεδιασμού και σε μια απροθυμία να ακολουθηθεί μέχρι τέλους η λογική του όταν κάτι τέτοιο απαιτεί την ανελέητη ποδοπάτηση πολύτιμων ιδιωτικών δικαιωμάτων. Είναι πολύ πιθανό η αλλαγή να αποτελεί προσωρινή μόνο διακοπή στην κολεκτιβιστική τάση αυτού του αιώνα. Έστω κι έτσι, δείχνει τη στενή σχέση μεταξύ πολιτικής ελευθερίας και οικονομικής οργάνωσης.

Τα ιστορικά στοιχεία δεν μπορούν ποτέ να πείσουν από μόνα τους. Ίσως να ήταν απλή σύμπτωση ότι η επέκταση της ελευθερίας ήρθε ταυτό-

χρονα με την ανάπτυξη των καπιταλιστικών θεσμών και της αγοράς. Γιατί να υπάρχει απαραίτητος κάποια σύνδεση; Ποιοι είναι οι λογικοί σύνδεσμοι μεταξύ οικονομικής και πολιτικής ελευθερίας; Συζητώντας αυτά τα ερωτήματα, θα εξετάσουμε πρώτα την αγορά ως άμεση συνιστώσα της ελευθερίας και στη συνέχεια την έμμεση σχέση μεταξύ οικονομικής οργάνωσης και πολιτικής ελευθερίας. Ως παρεπόμενο αυτής της εξέτασης, θα σκιαγραφήσουμε την ιδεατή οικονομική οργάνωση για μια ελεύθερη κοινωνία.

Ως φιλελεύθεροι, θεωρούμε την ελευθερία του ατόμου, ή ίσως της οικογένειας, τον έσχατο στόχο μας όταν αξιολογούμε την κοινωνική οργάνωση. Η ελευθερία ως αξία με αυτή την έννοια έχει να κάνει με τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων· δεν έχει κανένα απολύτως νόημα για έναν Ροβινσόνα Κρούσο σε κάποιο απομονωμένο νησί (χωρίς τον Παρασκευά του). Ο Ροβινσόνας Κρούσος στο νησί του υπόκειται σε «καταναγκασμούς», έχει περιορισμένη «εξουσία» και μόνο περιορισμένο αριθμό εναλλακτικών – δεν υπάρχει πρόβλημα ελευθερίας που να αφορά τη συζήτησή μας με αυτή την έννοια. Ομοίως, σε μια κοινωνία η ελευθερία δεν έχει τίποτα να πει σχετικά με το τι κάνει ένα άτομο με την ελευθερία του· δεν είναι μια ηθική που καλύπτει τα πάντα. Μάλιστα, ένας μείζον στόχος του φιλελεύθερου είναι να αφήνει το ηθικό πρόβλημα να το αντιμετωπίζουν τα άτομα. Τα «όντως» σημαντικά ηθικά προβλήματα είναι εκείνα με τα οποία έρχεται αντιμέτωπο ένα άτομο σε μια ελεύθερη κοινωνία: τι πρέπει να κάνει με την ελευθερία του. Υπάρχουν λοιπόν δύο σύνολα αξιών στα οποία δίνει έμφαση ένας φιλελεύθερος: οι αξίες που αφορούν τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων και που είναι το πλαίσιο μέσα στο οποίο ο φιλελεύθερος αποδίδει προτεραιότητα στην ελευθερία· και οι αξίες που αφορούν το άτομο στην άσκηση της ελευθερίας του, οι οποίες είναι το πεδίο της ατομικής ηθικής και φιλοσοφίας.

Ο φιλελεύθερος αντιλαμβάνεται τους ανθρώπους ως ατελή όντα. Θεωρεί ότι το πρόβλημα της κοινωνικής οργάνωσης είναι εξίσου το αρνητικό

πρόβλημα του πώς να εμποδίζονται οι «κακοί» άνθρωποι να κάνουν κακό, όσο και το θετικό του πώς να δίνεται η δυνατότητα στους «καλούς» ανθρώπους να κάνουν καλό και, φυσικά, οι «κακοί» και οι «καλοί» άνθρωποι μπορεί να είναι οι ίδιοι άνθρωποι, ανάλογα με το ποιος τους κρίνει.

Το βασικό πρόβλημα της κοινωνικής οργάνωσης είναι πώς συντονίζονται οι οικονομικές δραστηριότητες μεγάλων αριθμών ανθρώπων. Ακόμα και σε σχετικά υπανάπτυκτες κοινωνίες, ο εκτενής καταμερισμός της εργασίας και η επαγγελματική εξειδίκευση είναι αναγκαία στοιχεία για την αποτελεσματική χρήση των διαθέσιμων πόρων. Στις προηγμένες κοινωνίες, η κλίμακα στην οποία απαιτείται συντονισμός ώστε να αξιοποιούνται πλήρως οι δυνατότητες που παρέχει η σύγχρονη επιστήμη και τεχνολογία είναι απείρως μεγαλύτερη. Εκατομμύρια άνθρωποι στην κυριολεξία ασχολούνται με το να παρέχουν ο ένας στον άλλο το ψωμί τους κάθε μέρα, πόσο μάλλον τα αυτοκίνητά τους κάθε χρόνο. Η πρόκληση για το θιασώτη της ελευθερίας είναι να συμφιλιώσει αυτή την ευρύτατη αλληλεξάρτηση με την ατομική ελευθερία.

Κατά βάση, υπάρχουν μόνο δύο τρόποι συντονισμού των οικονομικών δραστηριοτήτων εκατομμυρίων ανθρώπων. Ο ένας είναι η κεντρική διεύθυνση, που περιλαμβάνει τη χρήση του καταναγκασμού – η τεχνική του στρατού και του σύγχρονου ολοκληρωτικού κράτους. Ο άλλος είναι η οικειοθελής συνεργασία των ατόμων – η τεχνική της αγοράς.

Η δυνατότητα συντονισμού μέσω οικειοθελούς συνεργασίας βασίζεται στη στοιχειώδη –ωστόσο συχνά απορριπτόμενη– πρόταση ότι και τα δύο μέρη σε μια οικονομική συναλλαγή ωφελούνται από αυτήν, *αρκεί η συναλλαγή να είναι αμφίπλευρα οικειοθελής και ενημερωμένη*.

Η ανταλλαγή μπορεί επομένως να επιφέρει συντονισμό χωρίς καταναγκασμό. Ένα λειτουργικό μοντέλο μιας κοινωνίας οργανωμένης μέσω της οικειοθελούς ανταλλαγής είναι μια *ανταλλακτική οικονομία της ελεύθερης ιδιωτικής επιχείρησης*: αυτό που ονομάζουμε ανταγωνιστικό καπιταλισμό.

Στην απλούστερη μορφή της, μια τέτοια κοινωνία αποτελείται από έναν αριθμό ανεξάρτητων νοικοκυριών – ένα άθροισμα Ροβινσόνων Κρούσων, κατά κάποιον τρόπο. Κάθε νοικοκυριό χρησιμοποιεί τους πόρους που ελέγχει για να παράγει αγαθά και υπηρεσίες τα οποία ανταλλάσσει με αγαθά και υπηρεσίες που παράγονται από άλλα νοικοκυριά, με όρους αμοιβαία αποδεκτούς από τα δύο μέρη της συναλλαγής. Τα νοικοκυριά μπορούν έτσι να καλύπτουν τις ανάγκες τους έμμεσα, παράγοντας αγαθά και υπηρεσίες για άλλους, κι όχι άμεσα, παράγοντας αγαθά προς άμεση χρήση από τα ίδια. Το κίνητρο για την υιοθέτηση αυτού του έμμεσου δρόμου είναι, βέβαια, το αυξημένο προϊόν που καθιστούν εφικτό ο καταμερισμός της εργασίας και η επαγγελματική εξειδίκευση. Καθώς το κάθε νοικοκυριό έχει πάντα την εναλλακτική να παράγει άμεσα προς ίδια χρήση, δεν χρειάζεται να εισέλθει σε καμία ανταλλαγή εκτός αν ωφελείται από αυτήν. Άρα καμία ανταλλαγή δεν θα συμβεί εκτός αν και τα δύο μέρη ωφελούνται από αυτήν. Η συνεργασία επιτυγχάνεται έτσι χωρίς καταναγκασμό.

Η επαγγελματική εξειδίκευση και ο καταμερισμός της εργασίας δεν θα έφταναν μακριά αν η έσχατη παραγωγική μονάδα ήταν το νοικοκυριό. Σε μια σύγχρονη κοινωνία, έχουμε φτάσει πολύ μακρύτερα. Έχουμε εισαγάγει επιχειρήσεις που είναι μεσάζοντες μεταξύ των ατόμων, εννοούμενων ως προμηθευτών υπηρεσιών και ως αγοραστών αγαθών. Και, ομοίως, η επαγγελματική εξειδίκευση και ο καταμερισμός της εργασίας δεν θα μπορούσαν να φτάσουν πολύ μακριά αν έπρεπε να βασιζόμαστε ακόμη στην ανταλλαγή προϊόντος με προϊόν. Κατά συνέπεια, εισήχθη το χρήμα ως μέσο που διευκόλυνε την ανταλλαγή και επέτρεψε στις πράξεις της αγοράς και της πώλησης να χωριστούν σε δύο μέρη.

Παρά τον σημαντικό ρόλο των επιχειρήσεων και του χρήματος στη σημερινή μας οικονομία, και παρά τα πολυάριθμα και περίπλοκα προβλήματα που εγείρουν, το κεντρικό χαρακτηριστικό της τεχνικής με την οποία η αγορά επιτυγχάνει το συντονισμό εμφανίζεται πλήρως στην απλή

ανταλλακτική οικονομία όπου δεν υπάρχουν ούτε επιχειρήσεις ούτε χρήμα. Όπως και σε αυτό το απλό μοντέλο, έτσι και στην περίπλοκη οικονομία της χρηματικής ανταλλαγής και των επιχειρήσεων, η συνεργασία είναι αυστηρά ατομική και οικειοθελής, *αρκεί*: α) οι επιχειρήσεις να είναι ιδιωτικές, έτσι ώστε τα έσχατα συμβαλλόμενα μέρη να είναι άτομα, και β) τα άτομα να είναι εμπράκτως ελεύθερα να εισέρχονται ή να μην εισέρχονται σε οποιαδήποτε επιμέρους ανταλλαγή, έτσι ώστε κάθε συναλλαγή να είναι αυστηρά οικειοθελής.

Είναι πολύ ευκολότερο να διατυπωθούν με γενικούς όρους αυτές οι προϋποθέσεις παρά να εκφραστούν λεπτομερώς ή να καθοριστούν επακριβώς οι θεσμικοί διακανονισμοί που συμβάλλουν με τον βέλτιστο τρόπο στη διατήρησή τους. Μάλιστα, μεγάλο μέρος της τεχνικής οικονομολογικής γραμματείας ασχολείται με αυτά ακριβώς τα ερωτήματα. Η βασική προϋπόθεση είναι να τηρούνται ο νόμος και η τάξη ώστε να εμποδίζεται ο φυσικός καταναγκασμός τού ενός ατόμου από το άλλο, και να επιβάλλεται η ισχύς των συμβολαίων που έχουν συναφθεί εκουσίως, δίνοντας έτσι υπόσταση στον όρο «ιδιωτικός». Πέρα από αυτό, τα δυσκολότερα ίσως προβλήματα ανακύπτουν από το μονοπώλιο –που εμποδίζει την έμπρακτη ελευθερία στερώντας από τα άτομα τις εναλλακτικές σε μια συγκεκριμένη ανταλλαγή– και από τις «παράπλευρες συνέπειες» – τις συνέπειες σε τρίτους για τις οποίες αυτοί δεν είναι εφικτό να χρεωθούν ή να αποζημιωθούν. Τα προβλήματα αυτά θα συζητηθούν λεπτομερέστερα στο επόμενο κεφάλαιο.

Όσο διατηρείται η έμπρακτη ελευθερία ανταλλαγής, το κεντρικό γνώρισμα της αγοραίας οργάνωσης της οικονομικής δραστηριότητας είναι ότι εμποδίζει ένα πρόσωπο να παρακωλύει ένα άλλο στις περισσότερες από τις δραστηριότητές του. Ο καταναλωτής προστατεύεται από τον καταναγκασμό που μπορεί να του ασκήσει ο πωλητής εξαιτίας της παρουσίας άλλων πωλητών με τους οποίους μπορεί να συναλλάσσεται. Ο πωλητής προστατεύεται από τον καταναγκασμό που μπορεί να του ασκήσει ο κατα-

ναλωτής εξαιτίας των άλλων καταναλωτών στους οποίους μπορεί να πουλάει. Ο υπάλληλος προστατεύεται από τον καταναγκασμό που μπορεί να του ασκήσει ο εργοδότης εξαιτίας των άλλων εργοδοτών για τους οποίους μπορεί να εργαστεί, κ.ο.κ. Και η αγορά το κάνει αυτό απρόσωπα και χωρίς να χρειάζεται κεντρικές αρχές.

Μάλιστα, μια βασική πηγή ενστάσεων απέναντι στην ελεύθερη οικονομία είναι ακριβώς ότι το κάνει αυτό τόσο καλά. Δίνει στους ανθρώπους αυτό που θέλουν, όχι αυτό που μια συγκεκριμένη ομάδα νομίζει ότι θα έπρεπε να θέλουν. Πίσω από τα περισσότερα επιχειρήματα ενάντια στην ελεύθερη οικονομία βρίσκεται μια έλλειψη πίστης στην ίδια την ελευθερία.

Η ύπαρξη ελεύθερης αγοράς ασφαλώς δεν εξαλείφει την ανάγκη για κυβέρνηση. Αντιθέτως, η κυβέρνηση είναι απαραίτητη τόσο ως φόρουμ όπου καθορίζονται οι «κανόνες του παιχνιδιού» όσο και ως διαιτητής που ερμηνεύει και εφαρμόζει τους κανόνες που έχουν αποφασιστεί. Αυτό που κάνει η αγορά είναι να μειώνει σημαντικά την γκάμα των ζητημάτων που πρέπει να αποφασίζονται με πολιτικά μέσα, κι έτσι να ελαχιστοποιεί την έκταση στην οποία η κυβέρνηση χρειάζεται να συμμετέχει άμεσα στο παιχνίδι. Το χαρακτηριστικό γνώρισμα της δράσης μέσω πολιτικών διαύλων είναι ότι τείνει να απαιτεί ή να επιβάλλει την ουσιαστική ομοιομορφία. Το μεγάλο πλεονέκτημα της αγοράς, από την άλλη, είναι ότι επιτρέπει τη διάχυτη ποικιλομορφία. Είναι, με πολιτικούς όρους, ένα σύστημα αναλογικής αντιπροσώπευσης. Κάθε άνθρωπος μπορεί να ψηφίζει, τρόπον τινά, για το χρώμα γραβάτας που του αρέσει και να το έχει· δεν χρειάζεται να κοιτάζει πρώτα τι χρώμα αρέσει στην πλειοψηφία και μετά, αν τύχει να ανήκει στη μειοψηφία, να συμμορφώνεται.

Σε αυτό το γνώρισμα της αγοράς αναφερόμαστε όταν λέμε ότι η αγορά παρέχει οικονομική ελευθερία. Αλλά το χαρακτηριστικό αυτό έχει επίσης συνέπειες που εκτείνονται πολύ πέρα από το στενά οικονομικό πεδίο. Η πολιτική ελευθερία σημαίνει απουσία καταναγκασμού ενός ανθρώπου

από τους συνανθρώπους του. Η βασική απειλή για την ελευθερία είναι η δυνατότητα της εξουσίας να ασκεί καταναγκασμό, είτε αυτή η εξουσία βρίσκεται στα χέρια ενός μονάρχη, ενός δικτάτορα, μιας ολιγαρχίας είτε στα χέρια μιας στιγμιαίας πλειοψηφίας. Η προστασία της ελευθερίας απαιτεί την εξάλειψη μιας τέτοιας συγκέντρωσης εξουσίας στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό και την αποκέντρωση και τον καταμερισμό όποιας εξουσίας δεν μπορεί να εξαλειφθεί – ένα σύστημα ελέγχων και ισορροπιών. Απομακρύνοντας την οργάνωση της οικονομικής δραστηριότητας από τον έλεγχο των πολιτικών αρχών, η αγορά εξαλείφει αυτή την πηγή καταναγκαστικής εξουσίας. Επιτρέπει στην οικονομική ισχύ να ελέγχει, αντί να ενισχύει, την πολιτική εξουσία.

Η οικονομική εξουσία μπορεί να είναι ευρέως αποκεντρωμένη. Δεν υπάρχει κανένας νόμος διατήρησης που να ορίζει ότι η ανάπτυξη νέων κέντρων οικονομικής ισχύος γίνεται σε βάρος των υπαρχόντων κέντρων. Η πολιτική εξουσία, από την άλλη, είναι δυσκολότερο να αποκεντρωθεί. Μπορούν να υπάρχουν πολυάριθμες μικρές ανεξάρτητες κυβερνήσεις. Είναι όμως πολύ πιο δύσκολο να διατηρηθούν πολλά ισοδύναμα μικρά κέντρα πολιτικής εξουσίας σε μια ενιαία μεγάλη κυβέρνηση απ' ό,τι να υπάρχουν πολλά κέντρα οικονομικής ισχύος σε μια ενιαία μεγάλη οικονομία. Μπορούν να υπάρχουν πολλοί εκατομμυριούχοι σε μια μεγάλη οικονομία. Μπορούν όμως να υπάρχουν περισσότεροι από ένας ηγέτες που να ξεχωρίζουν, περισσότερα από ένα πρόσωπα στα οποία επικεντρώνονται οι δυνάμεις και ο ενθουσιασμός των συμπατριωτών τους; Αν η κεντρική κυβέρνηση κερδίζει δύναμη, αυτό συμβαίνει πιθανότατα σε βάρος των τοπικών κυβερνήσεων. Μοιάζει να υπάρχει κάτι σαν σταθερό σύνολο πολιτικής εξουσίας προς κατανομή. Κατά συνέπεια, αν η οικονομική εξουσία συνδυάζεται με την πολιτική, ο συγκεντρωτισμός μοιάζει σχεδόν αναπόφευκτος. Από την άλλη, αν η οικονομική εξουσία παραμένει σε άλλα χέρια απ' ό,τι η πολιτική εξουσία, μπορεί να λειτουργεί ως έλεγχος και ως αντιστάθμισμα της τελευταίας.

Η ισχύς του αφηρημένου αυτού επιχειρήματος ίσως μπορεί να φανεί καλύτερα με παραδείγματα. Ας δούμε πρώτα ένα υποθετικό παράδειγμα που μπορεί να μας βοηθήσει να εξηγήσουμε τις εμπλεκόμενες αρχές και μετά κάποια πραγματικά παραδείγματα από την πρόσφατη εμπειρία που δείχνουν με ποιον τρόπο λειτουργεί η αγορά στην κατεύθυνση της περιφρούρησης της πολιτικής ελευθερίας.

Ένα γνώρισμα μιας ελεύθερης κοινωνίας είναι ασφαλώς η ελευθερία των ατόμων να υπερασπίζονται και να προπαγανδίζουν ανοιχτά μια ριζοσπαστική αλλαγή στη δομή της κοινωνίας – στο βαθμό που η δράση τους αυτή περιορίζεται στην πειθώ και δεν συμπεριλαμβάνει βία ή άλλες μορφές καταναγκασμού. Είναι σημάδι της πολιτικής ελευθερίας μιας καπιταλιστικής κοινωνίας ότι οι άνθρωποι μπορούν να υπερασπίζονται ανοιχτά και να εργάζονται για το σοσιαλισμό. Εξίσου σε μια σοσιαλιστική κοινωνία, η πολιτική ελευθερία θα απαιτούσε να είναι ελεύθεροι οι άνθρωποι να υπερασπίζονται την εισαγωγή του καπιταλισμού. Πώς θα μπορούσε να περιφρουρηθεί και να προστατευτεί η ελευθερία να υπερασπίζεται κανείς τον καπιταλισμό σε μια σοσιαλιστική κοινωνία;

Για να μπορούν οι άνθρωποι να υπερασπίζονται οτιδήποτε, πρέπει πρώτα να μπορούν να βγάζουν το ψωμί τους. Αυτό ήδη εγείρει ένα πρόβλημα σε μια σοσιαλιστική κοινωνία, καθώς όλες οι θέσεις εργασίας βρίσκονται υπό τον άμεσο έλεγχο των πολιτικών αρχών. Μόνο με μια πράξη αυτοπάρνησης, η δυσκολία της οποίας καθίσταται εμφανής από την εμπειρία στις Ηνωμένες Πολιτείες μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο με το πρόβλημα της «ασφάλειας» στους κόλπους των ομοσπονδιακών υπαλλήλων, θα μπορούσε μια σοσιαλιστική κυβέρνηση να επιτρέψει στους υπαλλήλους της να υπερασπίζονται πολιτικές που έρχονται σε άμεση αντίθεση με το επίσημο δόγμα.

Ας υποθέσουμε όμως ότι γίνεται πραγματικότητα αυτή η πράξη αυτοπάρνησης. Για να σημαίνει οτιδήποτε μια υπεράσπιση του καπιταλισμού, οι υπέρμαχοί του πρέπει να είναι σε θέση να χρηματοδοτούν την υπόθεσή

τους – να κάνουν δημόσιες συναντήσεις, να δημοσιεύουν φυλλάδια, να αγοράζουν χρόνο στο ραδιόφωνο, να εκδίδουν εφημερίδες και περιοδικά, κ.ο.κ. Πώς θα συγκέντρωναν τα κονδύλια; Μπορεί να υπάρχουν, και πιθανότατα υπάρχουν, άνθρωποι σε μια σοσιαλιστική κοινωνία με μεγάλα εισοδήματα, ίσως ακόμα και με σημαντικό κεφάλαιο, υπό τη μορφή κυβερνητικών ομολόγων κ.ο.κ., αυτοί όμως είναι αναγκαστικά υψηλόβαθμοι κρατικοί αξιωματούχοι. Είναι δυνατόν να φανταστούμε ότι ένας χαμηλόβαθμος σοσιαλιστής αξιωματούχος διατηρεί τη δουλειά του αν και υπερσπίζεται ανοιχτά τον καπιταλισμό. Ξεπερνάει όμως τη φαντασία η σκέψη κορυφαίων σοσιαλιστών γαλονάδων να χρηματοδοτούν τέτοιες «ανατρεπτικές» δραστηριότητες.

Η μόνη πηγή κονδυλίων θα ήταν η συγκέντρωση μικροποσών από πολλούς χαμηλόβαθμους αξιωματούχους. Αυτό όμως δεν συνιστά αληθινή απάντηση. Για να αντληθούν αυτοί οι πόροι, θα έπρεπε πολλοί άνθρωποι να είναι ήδη πεπεισμένοι, την ώρα που όλο το πρόβλημά μας είναι πώς να ξεκινήσει και να χρηματοδοτηθεί μια εκστρατεία για να πειστούν. Τα ριζοσπαστικά κινήματα στις καπιταλιστικές κοινωνίες δεν έχουν ποτέ χρηματοδοτηθεί με τέτοιον τρόπο. Κατά κανόνα υποστηρίζονται από λίγα πλούσια άτομα που έχουν πειστεί – από έναν Frederick Vanderbilt Field, μια Anita McCormick Blaine ή έναν Corliss Lamont, για να αναφέρουμε κάποια ονόματα από το πρόσφατο παρελθόν, ή από έναν Φρίντριχ Ένγκελς, για να πάμε ακόμα πιο πίσω. Πρόκειται για ακόμα ένα ρόλο της ανισότητας του πλούτου στην περιφρούρηση της πολιτικής ελευθερίας, ο οποίος σπάνια επισημαίνεται – ο ρόλος του ευεργέτη.

Σε μια καπιταλιστική κοινωνία, το μόνο που χρειάζεται είναι να πειστούν λίγοι πλούσιοι άνθρωποι να χρηματοδοτήσουν την προπαγάνδα μιας ιδέας, οσοδήποτε παράξενης, και υπάρχουν πολλοί τέτοιοι άνθρωποι, πολλές ανεξάρτητες εστίες υποστήριξης. Μάλιστα, δεν χρειάζεται καν να πειστούν άνθρωποι ή οικονομικά ιδρύματα με διαθέσιμα κονδύλια για την ορθότητα των ιδεών που θέλει κανείς να προπαγανδίσει. Αρκεί να

πειστούν ότι η προπαγάνδα μπορεί να είναι οικονομικά επιτυχημένη· ότι η εφημερίδα ή το περιοδικό ή το βιβλίο ή όποιο άλλο εγχείρημα θα φέρει κέρδος. Ο ανταγωνιστικός εκδότης, για παράδειγμα, δεν μπορεί να εκδίξει μόνο γραπτά με τα οποία συμφωνεί προσωπικά· κριτήριό του πρέπει να είναι η πιθανότητα να είναι η αγορά αρκετά μεγάλη ώστε να φέρει ικανοποιητική απόδοση η επένδυσή του.

Με αυτό τον τρόπο, η αγορά σπάζει τον φαύλο κύκλο και καθιστά τελικά εφικτή τη χρηματοδότηση τέτοιων εγχειρημάτων με μικροποσά από πολλούς ανθρώπους χωρίς να τους πείθει πρώτα. Δεν υπάρχουν τέτοιες δυνατότητες σε μια σοσιαλιστική κοινωνία· υπάρχει μόνο το παντοδύναμο κράτος.

Ας αφήσουμε κι άλλο ελεύθερη τη φαντασία μας και ας υποθέσουμε ότι μια σοσιαλιστική κυβέρνηση έχει συνείδηση αυτού του προβλήματος και απαρτίζεται από ανθρώπους που αγωνιούν να περιφρουρήσουν την ελευθερία. Θα μπορούσε να παράσχει τα κονδύλια; Ίσως, είναι όμως δύσκολο να δούμε πώς. Θα μπορούσε να συστήσει ένα γραφείο για την επιχορήγηση της ανατρεπτικής προπαγάνδας. Αλλά πώς θα διάλεγε ποιον να υποστηρίξει; Αν έδινε σε όλους όσοι ζητούν, σύντομα θα βρισκόταν χωρίς κονδύλια, γιατί ο σοσιαλισμός δεν μπορεί να καταργήσει τον στοιχειώδη οικονομικό νόμο ότι μια αρκούντως υψηλή τιμή προκαλεί μεγάλη προσφορά. Κάντε την υπεράσπιση ριζοσπαστικών σκοπών αρκούντως αποδοτική, και η προσφορά υπερασπιστών θα είναι απεριόριστη.

Επιπλέον, η ελευθερία υπεράσπισης μη δημοφιλών σκοπών δεν απαιτεί να είναι μια τέτοια υπεράσπιση ανέξοδη. Αντιθέτως, καμία κοινωνία δεν θα ήταν σταθερή αν η υπεράσπιση της ριζοσπαστικής αλλαγής ήταν ανέξοδη, πόσο μάλλον επιχορηγούμενη. Είναι απολύτως αρμόζον οι άνθρωποι να κάνουν θυσίες για να υπερασπίζονται σκοπούς στους οποίους πιστεύουν βαθιά. Μάλιστα, είναι σημαντικό να περιφρουρείται η ελευθερία μόνο για ανθρώπους που είναι πρόθυμοι να επιδείξουν αυταπάρνηση, αλλιώς η ελευθερία εκφυλίζεται σε ασυδοσία και ανευθυνότητα. Το ουσιώδες είναι

το κόστος της υπεράσπισης μη δημοφιλών σκοπών πρέπει να είναι ανεκτό και όχι απαγορευτικό.

Αλλά δεν τελειώσαμε ακόμη. Σε μια κοινωνία της ελεύθερης αγοράς, αρκεί να υπάρχουν τα κονδύλια. Οι προμηθευτές χαρτιού είναι το ίδιο πρόθυμοι να το πουλήσουν στην *Daily Worker* όσο και στη *Wall Street Journal*. Σε μια σοσιαλιστική κοινωνία, δεν θα ήταν αρκετό να υπάρχουν τα κονδύλια. Ο υποθετικός υπέρμαχος του καπιταλισμού θα έπρεπε να πείσει ένα κυβερνητικό εργοστάσιο που φτιάχνει χαρτί να του το πουλήσει, το κυβερνητικό τυπογραφείο να του τυπώσει τα φυλλάδια, ένα κυβερνητικό ταχυδρομείο να τα διανείμει στο λαό, μια κυβερνητική υπηρεσία να του νοικιάσει μια αίθουσα για συζητήσεις, κ.ο.κ.

Ίσως να υπάρχει κάποιος τρόπος υπέρβασης αυτών των δυσκολιών και διατήρησης της ελευθερίας σε μια σοσιαλιστική κοινωνία. Δεν μπορεί να πει κανείς ότι είναι απολύτως αδύνατον. Είναι προφανές, ωστόσο, ότι υπάρχουν πολύ πραγματικές δυσκολίες για να εγκαθιδρυθούν θεσμοί που θα περιφρουρούν στην πράξη τη δυνατότητα της διαφωνίας. Εξ όσων γνωρίζω, κανένας απ' όσους είναι υπέρμαχοι συγχρόνως του σοσιαλισμού και της ελευθερίας δεν έχει αντιμετωπίσει στ' αλήθεια αυτό το ζήτημα, κανένας δεν έχει κάνει έστω μία αξιόλογη αρχή στην ανάπτυξη της θεσμικής οργάνωσης που θα επέτρεπε την ελευθερία σε καθεστώς σοσιαλισμού. Αντιθέτως, είναι προφανής ο τρόπος που ενισχύει την ελευθερία μια καπιταλιστική κοινωνία της ελεύθερης αγοράς.

Ένα χαρακτηριστικό πρακτικό παράδειγμα των αφηρημένων αυτών αρχών είναι η εμπειρία του Γουίνστον Τσόρτσιλ. Από το 1933 μέχρι το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου πολέμου, απαγορευόταν στον Τσόρτσιλ να μιλά στο βρετανικό ραδιόφωνο, το οποίο ήταν βεβαίως ένα κυβερνητικό μονοπώλιο υπό τη διεύθυνση της Βρετανικής Ραδιοφωνικής Εταιρείας, του BBC. Ίδου ένας εξέχων πολίτης της χώρας του, βουλευτής, πρώην υπουργός, ένας άνθρωπος που προσπαθούσε απελπισμένα, με όλα τα πιθανά κι απίθανά μέσα, να πείσει τους συμπατριώτες του να πάρουν μέτρα

για να αντιμετωπίσουν την απειλή της χιτλερικής Γερμανίας. Δεν του επιτρεπόταν να μιλά από το ραδιόφωνο στον βρετανικό λαό επειδή το BBC ήταν κυβερνητικό μονοπώλιο και η θέση του παραήταν «αμφιλεγόμενη».

Ένα άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα, που αναφέρεται στο τεύχος του *Time* της 26ης Ιανουαρίου 1959, έχει να κάνει με το «Ξεθώριασμα της Μαύρης Λίστας». Λέει το ρεπορτάζ του *Time*:

Η τελετή απονομής των βραβείων Όσκαρ είναι η μεγαλύτερη στιγμή καταξίωσης στο Χόλιγουντ, αλλά πριν από δύο χρόνια η καταξίωση αυτή υπέστη σοβαρό πλήγμα. Όταν ανακοινώθηκε το όνομα κάποιου Ρόμπερτ Ριτς ως καλύτερου σεναριογράφου για την ταινία *Ο γενναίος*, ο νικητής δεν εμφανίστηκε ποτέ. Το «Ρόμπερτ Ριτς» ήταν ένα ψευδώνυμο που κάλυπτε έναν από τους 150 περίπου σεναριογράφους (...) που είχαν μπει στη Μαύρη Λίστα της κινηματογραφικής βιομηχανίας από το 1947 επειδή τους υποψιάζονταν ως κομμουνιστές ή συνοδοιπόρους. Το περιστατικό ήταν ιδιαίτερος ντροπιαστικό γιατί η Ακαδημία Κινηματογραφικών Τεχνών είχε αποκλείσει από τις υποψηφιότητες για τα Όσκαρ όλους τους κομμουνιστές και όσους είχαν επικαλεστεί την Πέμπτη Τροπολογία του Συντάγματος. Την περασμένη εβδομάδα, τόσο ο κανόνας για τους κομμουνιστές όσο και το μυστήριο της ταυτότητας του Ριτς ήρθαν στο φως.

Ο Ριτς αποδείχτηκε ότι είναι ο Ντάλτον Τράμπο (*Ο Τζόνι πήρε το όπλο του*), ένας από τους αρχικούς «Δέκα του Χόλιγουντ», τους σεναριογράφους που αρνήθηκαν να καταθέσουν στις ακροαματικές διαδικασίες του 1947 για τον κομμουνισμό στην κινηματογραφική βιομηχανία. Ο παραγωγός Φρανκ Κινγκ, ο οποίος είχε επιμείνει πεισματικά ότι ο Ρόμπερτ Ριτς είναι «ένας νεαρός με μούσι στην Ισπανία», δήλωσε: «Έχουμε υποχρέωση απέναντι στους μετόχους μας να αγοράζουμε το καλύτερο σενάριο που βρίσκουμε. Ο Τράμπο μάς έφερε τον *Γενναίο* και το αγοράσαμε». (...)

Στην πράξη, αυτό ήταν και το τυπικό τέλος της Μαύρης Λίστας του Χόλιγουντ. Για τους υπό απαγόρευση σεναριογράφους, το άτυπο τέλος είχε έρθει πολύ νωρίτερα. Τουλάχιστον το 15% των ταινιών του Χόλιγουντ σήμερα λέγεται ότι γράφονται από μέλη της Μαύρης Λίστας. Ο παραγωγός Κινγκ λέει: «Τα φαντάσματα στο Χόλιγουντ είναι περισσότερα απ' ό,τι σε νεκροταφείο. Όλες οι εταιρείες της πόλης έχουν χρησιμοποιήσει δουλειά ανθρώπων που μπήκαν στη Μαύρη Λίστα. Εμείς είμαστε απλώς οι πρώτοι που επιβεβαιώνουμε αυτό που όλοι ξέρουν ήδη».

Μπορεί κανείς να πιστεύει, όπως εγώ, ότι ο κομμουνισμός θα κατέστρεφε όλες τις ελευθερίες μας, μπορεί κανείς να τον αντιμάχεται όσο το δυνατόν πιο αποφασιστικά και έντονα, κι ωστόσο να πιστεύει συγχρόνως ότι σε μια ελεύθερη κοινωνία είναι απαράδεκτο να μην επιτρέπεται σε έναν άνθρωπο να κάνει με άλλους αμοιβαία επωφελείς, οικειοθελείς συμφωνίες επειδή πιστεύει στον κομμουνισμό ή προσπαθεί να τον προωθήσει. Η ελευθερία του συμπεριλαμβάνει την ελευθερία να προωθεί τον κομμουνισμό. Η ελευθερία, βεβαίως, συμπεριλαμβάνει επίσης την ελευθερία των άλλων να μη συνεργάζονται μαζί του κάτω από αυτές τις συνθήκες. Η Μαύρη Λίστα του Χόλιγουντ ήταν μια ανελεύθερη πράξη που κατέστρεφε την ελευθερία, επειδή ήταν ένα συλλογικό θέσπισμα που χρησιμοποιούσε μέσα καταναγκασμού για να εμποδίζει τις οικειοθελείς ανταλλαγές. Δεν λειτούργησε επειδή ακριβώς η αγορά έκανε δαπανηρή για τους ανθρώπους τη διατήρηση της Μαύρης Λίστας. Η εμπορική έμφαση, το γεγονός ότι οι άνθρωποι που διευθύνουν επιχειρήσεις έχουν ως κίνητρο να βγάλουν όσο περισσότερα χρήματα μπορούν προστάτεψε την ελευθερία των ατόμων που είχαν μπει στη Μαύρη Λίστα δίνοντάς τους μια εναλλακτική μορφή απασχόλησης και δίνοντας στους ανθρώπους το κίνητρο να τους προσλάβουν.

Αν το Χόλιγουντ και η κινηματογραφική βιομηχανία ήταν κυβερνητικές

επιχειρήσεις ή αν στην Αγγλία το ζήτημα ήταν η πρόσληψη στο BBC, είναι δύσκολο να πιστέψουμε ότι οι «Δέκα του Χόλιγουντ» ή οι αντίστοιχοί τους θα είχαν βρει δουλειά. Εξίσου δύσκολο είναι να πιστέψουμε ότι, κάτω από αυτές τις συνθήκες, φανατικοί θιασώτες του ατομικισμού και της ιδιωτικής επιχείρησης—ή ακόμα και φανατικοί θιασώτες οποιασδήποτε άποψης πέραν της επικρατούσας—θα μπορούσαν να βρουν δουλειά.

Ένα άλλο παράδειγμα του ρόλου της αγοράς στην περιφρούρηση της πολιτικής ελευθερίας αποκάλυψε η εμπειρία μας με το μακαρθισμό. Αν αφήσουμε εντελώς στην άκρη τα ουσιαστικά ζητήματα που εγείρονταν, όπως και την αξία των κατηγοριών που εξαπολύθηκαν, ποια προστασία είχαν τα άτομα, και ιδίως οι κρατικοί υπάλληλοι, ενάντια στις ανεύθυνες κατηγορίες και τις ανακρίσεις για θέματα των οποίων η αποκάλυψη ήταν ενάντια στη συνειδησή τους; Η επίκληση της Πέμπτης Τροπολογίας από μέρους τους θα ήταν κούφια παρωδία εάν έλειπαν οι εναλλακτικές λύσεις για την απασχόληση στον κρατικό τομέα.

Η θεμελιώδης προστασία τους ήταν η ύπαρξη μιας οικονομίας της ιδιωτικής αγοράς στην οποία μπορούσαν να βγάλουν το ψωμί τους. Κι εδώ, όμως, η προστασία δεν ήταν απόλυτη. Πολλοί δυνητικοί εργοδότες του ιδιωτικού τομέα, δικαίως ή αδικώς, δεν ήθελαν να προσλάβουν τους διαπομπευμένους. Κάλιστα μπορεί οι απώλειες που επιβλήθηκαν στους εμπλεκόμενους να ήταν πολύ λιγότερο δικαιολογημένες από τις απώλειες που επιβάλλονται γενικά στους ανθρώπους που υπερασπίζονται μη δημοφιλείς σκοπούς. Το σημαντικό όμως είναι ότι οι απώλειες ήταν περιορισμένες και μη απαγορευτικές, όχι όπως θα ήταν αν η απασχόληση στον κρατικό τομέα συνιστούσε τη μόνη δυνατότητα.

Έχει ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι δυσανάλογα μεγάλο ποσοστό των ανθρώπων που ενεπλάκησαν στην υπόθεση φαίνεται ότι κινήθηκαν προς τους πιο ανταγωνιστικούς τομείς της οικονομίας—τις μικρές επιχειρήσεις, το εμπόριο, τις αγροτοκαλλιέργειες—, όπου η αγορά προσεγγίζει περισσότερο την ιδεώδη ελεύθερη αγορά. Κανένας αγοραστής ψωμιού

δεν ξέρει αν το σιτάρι από το οποίο φτιάχτηκε καλλιεργείται από κομμουνιστές, ρεπουμπλικάνους, δημοκράτες ή φασίστες, ούτε καν αν καλλιεργείται από μαύρους ή από λευκούς. Αυτό δείχνει πώς μια απρόσωπη αγορά διαχωρίζει τις οικονομικές δραστηριότητες από τις πολιτικές απόψεις και προστατεύει τους ανθρώπους από διακρίσεις που υπονομεύουν τις οικονομικές τους δραστηριότητες και γίνονται για λόγους άσχετους με την παραγωγικότητά τους – είτε οι λόγοι αυτοί σχετίζονται με τις απόψεις τους είτε με το χρώμα τους.

Όπως υποδεικνύει το παράδειγμα αυτό, οι ομάδες στην κοινωνία μας που διακυβεύουν τα περισσότερα στη διατήρηση κι ενίσχυση του ανταγωνιστικού καπιταλισμού είναι εκείνες οι μειοψηφικές ομάδες που μπορούν να γίνουν ευκολότερα αντικείμενο δυσπιστίας και εχθρότητας από την πλειοψηφία – οι μαύροι, οι Εβραίοι, οι ξένοι, για να αναφέρουμε μόνο τις πιο πρόδηλες. Όμως, κατά παράδοξο τρόπο, οι εχθροί της ελεύθερης αγοράς – οι σοσιαλιστές και οι κομμουνιστές – προέρχονται σε δυσανάλογο βαθμό από αυτές τις ομάδες. Αντί να αναγνωρίζουν ότι η ύπαρξη της αγοράς τούς έχει προστατεύσει από τις συμπεριφορές των συμπατριωτών τους, αποδίδουν εσφαλμένα στην αγορά τις διακρίσεις που υφίστανται ακόμη.